

Гуцуляк М.Я.

*доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін та ОРД Прикарпатського
факультету ЛьвДУВС, к.ю.н., доцент*

Костюк Л.О.

*курсант 2-го курсу Прикарпатського
факультету ЛьвДУВС*

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ОЗНАКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства значно зростає необхідність суворого дотримання принципу презумпції невинуватості і в той же час невідворотності кримінальної відповідальності тільки за винне вчинене суспільно небезпечне діяння. Дотримання вказаних принципів в діяльності органів досудового розслідування і суду сприятиме охороні конституційних прав і свобод громадян і визначальним у цьому плані є правильне встановлення суб'єктивної сторони злочину.

Суб'єктивна сторона складу злочину - це внутрішній зміст злочину, це ті психічні процеси, які проходять у свідомості особи, коли вона вчиняє злочин, це її психічне ставлення до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків.

Зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують певні юридичні ознаки. Серед них обов'язковою ознакою виступає вина у формі умислу та необережності.

Вина особи - це основна, обов'язкова ознака будь-якого складу злочину, вона визначає саму наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону і тим самим склад злочину.

Суб'єктивна сторона створює психологічний, тобто суб'єктивний зміст злочину, тому є його внутрішньою, у порівнянні з об'єктивною стороною. Якщо об'єктивна сторона складу злочину

ну становить його фактичний зміст і може бути безпосередньо сприйнята особами, які перебувають на місці злочину під час його вчинення, а наслідки злочину можуть сприйматися і після його вчинення, то суб'єктивна сторона безпосередньому сприйняттю людьми піддана бути не може. Адже, це процеси, які відбуваються у психіці винного й об'єктивне їх визначення можливе тільки завдяки дослідженню об'єктивної сторони складу злочину й інших ознак, які входять до складу злочину.[4,с.116]

Значення суб'єктивної сторони полягає в тому, що завдяки її правильному визначенню:

- а) здійснюється належна кваліфікація діяння та його відмежування від інших злочинів;
- б) встановлюється ступінь суспільної небезпеки діяння й особи, яка його вчинила;
- в) здійснюється індивідуалізація покарання злочинця, вирішується питання про можливість його звільнення від кримінальної відповідальності й покарання.

Процеси, що відбуваються у психіці людини, поділяються на інтелектуальні, емоційні та вольові. Вони існують у тісній нерозривній єдності, але їх окреме дослідження, має велике значення для правильного встановлення суб'єктивної сторони складу злочину.

На підставі зазначених процесів психіки зміст суб'єктивної сторони складу злочину визначається за допомогою юридичних ознак, які її складають, - таких, як вина, мотив, мета, емоційний стан. Вони представляють різні форми психічної активності, але водночас нерозривно пов'язані між собою і взаємозалежні. Це явища з самосійним змістом, у структурі суб'єктивної сторони вони не поглинають одне одного, мають різне, тільки їм притаманне, правове значення.

Вина є обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складу злочину. Без вини не може бути злочину. Слід зазначити, що винність, як обов'язкова ознака, що підлягає з'ясуванню в процесі проведення кримінально-правової кваліфікації впливає в першу чергу з конституційної норми. Згідно з частини 1 статті 62

Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду[1, с.25]. Це положення також відтворене у частині 2 статті 2 КК України[2, с. 12].

Можна дійти висновку, що вина розглядається законодавцем як категорія психологічна. Одночасно вона розглядається і як категорія соціальна, бо особа, яка вчиняє злочин, нехтує вимогами суспільства, посягає на його інтереси, завдає суттєвої шкоди особі, суспільству, державі[3,с.92].

З урахуванням положень ст.24-25 КК України, вина може проявлятися у формі умислу або необережності[2,с.90-92]. Інших форм вини Закон про кримінальну відповідальність не визначає. В свою чергу, умисел поділяється на умисел прямий і умисел непрямої, а необережність поділяється на злочинну самовпевненість і злочинну недбалість. Ці форми і види вини конструюються залежно від змісту й співвідношення інтелектуального і вольового моментів і характеризують психічне ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків. Інтелектуальний момент визначає ті чинники, які належать до свідомості особи, а вольовий - ті чинники, які належать до її волі.

Також обґрунтованою та справедливою є позиція професора П.Л. Фріса, який зазначає саме взаємозв'язок інтелектуального і вольового моментів вини, диференціює вини на умисел і необережність, однак така схема не є жорсткою, і дає можливість виділення злочинів з двома формами вини[5, с.189]. Таке твердження знаходить своє відображення в диспозиції окремих статей особливої частини Кримінального кодексу України, в яких до діяння вина характеризується – умислом, а до наслідків – необережністю. Зокрема: ч.2 ст.121, ч.3 ст.133, ч.2 ст.134, ч.3 ст.135, ч.3 ст.136, ч.2 ст.137, ч.3 ст.150-1, ст.286 КК України тощо.

Залежно від форми вини злочини поділяються на умисні й необережні. У певних випадках вказівка на форму вини може бути дана безпосередньо в Законі (стаття 115 ККУ - умисне вбивство,

стаття 119 ККУ - вбивство через необережність), але у більшості випадків форма вини визначається з інших ознак складу злочину, наведених у тексті диспозиції. Так, очевидно, що злочини, де вказано мотив, мета або якщо вони впливають з формулювання норми, є злочинами умисними (згвалтування, крадіжка, вимагання тощо).

Щодо мотиву, мети, емоціонального стану, то вони є факультативними ознаками суб'єктивної сторони. Проте в багатьох злочинах суб'єктивна сторона потребує встановлення мотиву і мети, що є її факультативними ознаками. Вони мають значення обов'язкових ознак лише в тих випадках, коли названі в диспозиції Закону як обов'язкові ознаки конкретного злочину (ст.109, ст.110, ст.ст.113-114, п.6,7,9,14 ч.2 ст.115, ст.144, ч.2 ст.146, ст.ст.147-148, ст.296 КК України тощо.). В зазначених різновидах злочинів мотив і мета виступають як обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони складу злочину, їх з'ясування та дослідження є обов'язковим, адже відсутність мотиву чи мети в такому разі виключає склад злочину вказаного виду.

Мотив – це усвідомлені внутрішні спонукання, якими винний керується при вчинення злочину. На думку окремих науковців мотив необхідно розглядати як рушійну силу, стимул людської діяльності, те що штовхає людину на вчинення злочину[5, с. 204]. Висловлена позиція П.Л. Фріса безумовно заслуговує на увагу і дає можливість окреслити принаймні сферу дослідження змісту мотивації.

Особливості деяких складів злочинів визначають необхідність з'ясування емоцій, які відчуває особа при вчиненні суспільно небезпечного діяння. Вони різняться за своїм характером, змістом, часом виникнення. Кримінально-правове значення має виключно такий емоційний стан як афект – стан сильного душевного хвилювання. Саме з урахуванням емоційного стану законодавець передбачив ряд статей особливої частини КК України (ст.116, ст.117, ст.120 КК України тощо.).

1. Конституція України: чинне законодавство станом на 08 січня 2013 р. : (Відповідає офіц.текстові) – К.: Алерта, 2013. – 104 с.

2. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред.. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.*
3. Злобин. Г. А. *Описание субъективной стороны преступления в законе //СГП. 1971.№1.С. 91-96.*
4. Никифоров Б.С. *Субъективная сторона в «формальных» преступлениях //СГП. 1971.№3.с. 115-120.*
5. Фріс П.Л. *Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2 – те видання, доповнене і перероблене - К.: Атіка , 2009.-512 с.*